

ارائه مدل مولفه ها و شاخص های حکمرانی اسلامی بر اساس تحلیل نظرخبرگان و کارشناسان حکمرانی مطلوب

دکترحسین متفکر^۱

سهیلا بهاروندی^۲

چکیده

هدف از انجام این تحقیق ارائه مدل شاخص های حکمرانی مطلوب اسلامی بر اساس نظریه های حکمرانی اسلامی، خبرگان و کارشناسان بود. بنابراین این تحقیق به روش به روش آمیخته با طرح اکتشافی و از نوع توصیفی پیمایشی انجام پذیرفت. جامعه آماری مورد بررسی شامل خبرگان و متخصصان این حوزه و همچنین محققان پیشین بودند که از بین ایشان تعداد ۵۰ نفر با روش نمونه گیری هدفمند انتخاب گردید. ابزار گردآوری در پژوهش حاضر علاوه بر مصاحبه، مراجعه به افراد در دسترس و تکمیل پرسشنامه بود. در بخش آمار استنباطی جهت بررسی نرمال بودن توزیع داده ها از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف استفاده شد و برای بررسی سوال های پژوهش از آزمون های تحلیل عاملی اکتشافی، تحلیل عاملی تأییدی (تحلیل معادلات ساختاری) استفاده شد. در بخش استنباطی آزمون فرضیه های پژوهش با استفاده از نرم افزارهای SPSS و لیزرل صورت پذیرفت. نتایج حاصل از تحلیل عاملی بر روی پاسخ های ۵۰ نفر از نمونه مورد مطالعه، تعداد ۱۴ مولفه را به عنوان مولفه های حکمرانی مطلوب اسلامی از بین ۳۶ شاخص نشان می دهد که ۶۹/۲۵۷ درصد کل واریانس توسط این ۱۴ مولفه تبیین می شود. لذا مدل پژوهش دارای ۵ بعد (انسجام هم گرایی و هم افزایی، اعتماد ارکان حکمرانی به

---

^۱ حجت الاسلام دکتر حسین متفکر؛ عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور . hossmot9050@yahoo.com

^۲ نویسنده مسئول ودانشجوی کارشناسی ارشد، رشته مدیریت دولتی، گرایش رفتار سازمانی، دانشگاه پیام نور، ماهدشت،

۳۲ ارائه مدل مولفه‌ها و شاخص‌های حکمرانی اسلامی بر اساس تحلیل نظرخبرگان و کارشناسان حکمرانی مطلوب یکدیگر، فرآیند انتخاب اصلاح و نظارت برحکومت، توسعه ظرفیت‌ها، سیاست‌ها و اقدامات و حاکمیت و توسعه ارزش‌های اسلامی در فرآیندها) و ۱۴ مولفه و ۳۶ شاخص است.

کلیدواژه‌ها

حکمرانی، حکمرانی مطلوب، حکمرانی اسلامی

۱. مقدمه

حاکمیت مطلوب از جلوه‌های اخلاقی دین مبین اسلام که به فرمان خدا توسط انسان و بر ارزش انسانی شده است در بررسی منابع اسلامی (قرآن کریم تا سنت و احادیث و روایات اسلامی) به این نتیجه می‌رسیم که خداوند در رسالت پیامبر خود سه وظیفه را امر فرموده: اول خود رسالت است، دوم قضاوت و سوم حکومت پیامبر (ص) علاوه بر دارا بودن مسئولیت الهی رسالت و قضاوت مبنای مشروعیت حکومتش که حکومت اسلامی است، انتصاب از سوی خداوند متعال است. از این روست که در امر رسالت و حکومت در زمان پیامبر (ص) انتخابات معنا ندارد و رسول خدا منتخب مطلق خداوند است) مطهری، ۱۳۶۵: ۱۷۱).

پس از جنگ جهانی دوم، کشورهای غربی در پی ترمیم خرابیها و توسعه کشورهای آسیب دیده از جنگ برآمدند. در این زمینه، سه رهیافت مطرح شد: رهیافت دولت بزرگ، رهیافت دولت کوچک، و الگوی حکمرانی خوب برای اعمال حکمرانی خوب، نهادهای بین‌المللی شاخصهایی را مطرح کردند. هر اندازه کشوری به این شاخصها نزدیکتر باشد توسعه یافته تر به حساب خواهد آمد اما اصطلاح حکمرانی مطلوب برگرفته از به تعابیر جدیدی از مفاهیمی نظیر دموکراسی، حقوق بشر، پاسخگویی، مشارکت و حاکمیت قانون می باشد که با ارایه قالبی جدید تلاش در جمع‌آوری این ارزش‌ها به طور یکجا دارد. حکمرانی مطلوب یکی از معروف‌ترین مدل‌های پیشنهادی بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول برای توسعه و پیشرفت همه کشورها می باشد و مورد حمایت بزرگ‌ترین سهام دار و موثرترین عضو یعنی کشور ایالات متحده است.

امروزه جامعه اسلامی، در سطوح مختلف زندگی خود، چه در مسائل نظری و چه در مسائل عملی، با چالش‌های مختلفی مواجه است و نیازمند نسخه‌ها و تجویزاتی متقن و قابل اعتماد است تا بتواند بر این مشکلات فائق آید. یکی از این مشکلات و دغدغه‌های بسیار مهم در شرایط فعلی، نحوه حکمرانی مطلوب است که در این خصوص نظریات و شاخص‌های مختلف و متعددی مطرح شده است. هر چند بسیط بودن جامعه مدنی، منطبق کردن کلیه نظریه‌ها به صورت کامل مبتنی بر جوامع پیچیده امروزی با جامعه مدینه النبی و عصر پیامبر امر دشواری است، اما با این حال می‌توان این موضوع را در حکومت پیامبر و امامان دنبال نمود و در باب بنیان‌های نظریه حکمرانی مطلوب حکومت این بزرگان، نظریه‌هایی را مطرح نمود.

عبارت حکمرانی خود عبارت جدیدی است که در سال ۱۹۹۶ توسط مدرسه جان اف کندی آمریکا وابسته به دانشگاه هاروارد^۱ به کار رفته است. گرچه این عبارت و نظریه سابقه تاریخی زیادی ندارد و تنها دو دهه از ذکر آن بیشتر نمیگذرد اما نباید تاریخچه آن را به‌طور کامل محدود به یک دوره تاریخی معین کرد بلکه از زمان پیدایش حکمرانیها که چندین هزار سال از آن میگذرد میتوان مفهوم حکمرانی مطلوب را جستجو کرد. حکمرانی خوب، الگویی است که در پی ناکارآمدی سازوکارهای پیشین توسعه از سوی کشورهای توسعه یافته و مجامع بین‌المللی ارائه شد. در الگوی مورد نظر، دولت باید ثبات و پایداری را در جامعه ایجاد، چارچوبهای قانونی مناسب و اثربخش برای فعالیتهای بخش عمومی و خصوصی را مستقر، ثبات و امنیت و عدالت را در بازار فراهم و با کاهش نقش تصدیگری دولت و روی آوردن به نقش حمایتی فعالیت کند. حکمرانی در لغت به معنای اداره و تنظیم امور است و به رابطه میان شهروندان و حکومتکنندگان اطلاق میشود (امامقلی پور و آسمانه، ۱۳۹۵: ۹۴).

از نظر بانک جهانی «حکمرانی» عبارت است از: فرایند و نهادهایی که از طریق آنها تصمیمات اخذ و اختیارات در یک کشور اعمال میشود (بانک جهانی، ۱۹۹۹: ۲). از نظر برنامه توسعه ملل متحد «حکمرانی» عبارت است از: اعمال اقتدار اداری، سیاسی و اقتصادی در اداره امور کشور در تمام سطوح (برنامه توسعه ملل متحد، ۱۹۹۷: ۵).

^۱ Harvard Kennedy School

۳۴ ارائه مدل مولفه ها و شاخص های حکمرانی اسلامی بر اساس تحلیل نظرخبرگان و کارشناسان حکمرانی مطلوب نظریه حکمرانی مطلوب به رابطه شهروندان با حکومت اشاره داشته و ادعا دارد رابطه نادرست بین شهروندان و حکومت کنندگان از موانع اصلی توسعه یافتگی است و حکمرانی مطلوب بر اساس مبانی اسلامی می تواند به اصلاح این رابطه پردازد (شریف زاده و قلی پور، ۱۳۸۲: ۹۸).

فهم دقیق تر از نظریه حکمرانی مطلوب، نیازمند درک درستی از جایگاه این نظریه در تاریخ اندیشه سیاسی غرب است. از هنگام پیدایش علم اقتصاد توسعه، سیاست گذاری در کشورهای در حال توسعه به سه دوره دولت بزرگ (درخشه و شجاعی، ۱۳۹۴: ۱۹)، دروه دولت حداقل (استیگلیتز، ۱۳۸۲: ۲۴۵) و دوره حکمرانی شایسته (قلی پور، ۱۳۸۷: ۶۹) تقسیم شده است.

همچنین در مقاله ای که توسط کمیسیون اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل در بخش آسیا و اقیانوس آرام به مفهوم حکمرانی و حکمرانی مطلوب پرداخته شده، این مفهوم با ۸ مشخصه اصلی تعریف گردیده است که عبارتند از مشارکت، وفاق، پاسخگویی، مسئولیت پذیری، اثرگذاری، شفافیت، مساوات و حاکمیت قانون (درخشه و موسوی نیا، ۱۳۹۷: ۴).

توجه به بسترهای اجتماعی در فرآیند تصمیم گیری و رضایت جامعه از مورد توجه ترین موضوعات حکمرانی مطلوب است. مطالعات گوناگون نشان داده است که مشارکت چنانچه با انگیزه ارج نهادن به دانش و اطلاعات، تجربه و توانایی های جامعه باشد، بر کاهش تنش در جامعه، کاهش تعارضات، افزایش کیفیت تصمیمات، بهبود روابط، افزایش کارایی و اثربخشی و در نتیجه ارتقای تعامل حاکمیت با مردم موثر خواهد بود. لذا برای دستیابی به این مزایا باید ابتدا ویژگی های جامعه مشارکت جو را بشناسیم، به توانایی های افراد و احترام به پیشنهادها، اعتقاد داشته باشیم. باید دانست که حکمرانی مطلوب در سایه مشارکت، تعاون و همیاری با سیاستگذاری حاکمیت به منصف ظهور می رسد. آنگاه می توان به جامعه ای مرفه تر و سعادتمند امیدوار بود (ازکیا، ۱۳۶۹: ۷).

بر اساس مطالعات انجام شده در چند دهه گذشته و تجارب کشورهای به اصطلاح در حال توسعه، که با هزینه نابودی آرمانهای چندین نسل به دست آمده است، مهمترین عامل توسعه و پیشرفت و اولین و پای های ترین نیاز هر کشور، برخورداری از نظام حکمرانی سالم و پویا است. لذا پس از تجربه مدلهای توسعه اقتصاد محور، به توسعه سیاسی رسیده و در نهایت ترکیبی از توسعه سیاسی، اقتصادی و اداری را در قالب مدل پیشنهاد داده اند. اما این مدل نیز از ضعفهای فراوانی رنج می برد و علاوه بر ضعفهای

درونی « حکمرانی خوب » با اهداف و موازین اسلامی نیز از منظر مبانی، روشها و راهبردها سازگاری ندارد؛ از اینجا است که تبیین مدل حکمرانی اسلامی ضرورت می یابد.

جستجو این موضوع در میان پژوهش هایی که تاکنون انجام شده، نشان می دهد که پژوهش حاضر از دو جهت متمایز دیگر کارهاست (۱) تاکنون این موضوع به صورت علمی و ارائه مدل انجام نپذیرفته است و (۲) در مقایسه با تلاش های دیگر که در زمینه حکمرانی شایسته انجام شده که بیشتر به دنبال بیان ادبیات دینی بوده اند در این مقاله به جنبه های علمی و کاربردی این مقوله توجه شده است و این تحقیق می تواند مکمل تلاش هایی باشد که در تکمیل نظریه های اسلامی مورد توجه است. بنابراین در این مقاله ضمن وقوف به اهمیت و ضرورت موضوع، پاسخگویی به این سوال دنبال می شود که: شاخص های حکمرانی مطلوب اسلامی بر اساس نظریه های حکمرانی اسلامی، خبرگان و کارشناسان کدامند؟ و چه سازو کار های اجرایی حکمرانی مطلوب اسلامی بر اساس نظریه های حکمرانی اسلامی، خبرگان و کارشناسان وجود دارد؟

۲. مبانی نظری

۱,۲ شاخص های حکمرانی مطلوب در اسلام

کلیه شاخص های حکمرانی مطلوب در اسلام بر مبنای اخلاق اسلامی و رافت و مهربانی با بندگان خدا طراحی شده است. باید در اسلام اعتقاد به حکومت را ناشی از اراده الهی و تاکید بر کرامت انسان می داند، سرچشمه تمام حقوق و آزادی های انسان خداوند متعال است و نادیده گرفتن کلام خدا و محدود کردن انسان در حد و حدود حقوق و آزادی ها، همانند جدا شدن گیاه از ریشه خود است و ساختن خانه ای بدون پی که با وزش باد فرو می ریزد. در ادامه از شاخص های حکمرانی مطلوب اسلامی را مورد بررسی قرار می دهیم:

- شاخص حق اظهار نظر

۳۶ ارائه مدل مولفه ها و شاخص های حکمرانی اسلامی بر اساس تحلیل نظرخبرگان و کارشناسان حکمرانی مطلوب قرآن کریم با قسم به قلم و اولین اشاره پس از خلق انسان به تعلیم بیان به وی، پرده از تاکید خداوند بر این حق طبیعی او برداشته و محروم کردن بشر از آن، با آنچه خداوند از تکریم انسان در کتابش یاد می کند همخوانی ندارد (سوره اسراء، آیه ۷۰).

همچنین حضرت علی (ع) فرموده اند: خود را برده دیگران مساز در حالیکه خداوند تو را آزاد آفریده است (محمدی ری شهری، ۱۳۶۲: ۳۵۱). منتسکیو می گوید: هیچ کلمه ای به اندازه کلمه آزادی، اذهان را متوجه نساخته و به هیچ کلمه ای معانی مختلفی همانند کلمه آزادی داده نشده است (منتسکیو، ۱۳۶۲: ۲۹۲).

- شاخص شفافیت

شفافیت در اسلام از طریق نظارت صحیح در اعمال حکومت پیگیری می شود و نظارت به عنوان یک پدیده دینی، برای جلوگیری از انحراف بدنه حاکمیت از مسیر اصلی خود نیاز است. امام علی (ع) هنگام ورود به عراق، خطاب به مردم عراق می فرمایند: ای مردم عراق به سرزمین شما آمده ام، با این جامه ها و بار و بنه همین است که می بینید، اکنون اگر از سرزمین شما با چیزی جز آن چه به آن آمده ام بیرون روم، از خیانتکاران خواهم بود. همچنین ایشان خطاب به مردم کوفه می گوید: ای مردم کوفه، اگر من از شهر شما با چیزی بیشتر از مرکب و بار و بنه مختصر خود و خدمتکارم فلانی بروم، خائن خواهم بود. با توجه به احادیث مذکور امیرالمومنین به مردم به توصیه می کنند که مردم حق دارند به صورت شفاف بر ایشان نظارت داشته باشند و در صورتی که بر اموال ایشان افزوده شد، با ایشان برخورد کنند (موسوی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۱۲).

- شاخص دادرسی عادلانه

در حقوق اسلام، دادرسی عادلانه یکی از اصول کلی است. اصلی که احکام قضایی باید به آن سنجیده شوند عدل در زمره علل احکام است، نه معلول و تابع احکام، بلکه اسلام عادلانه است بر همین اساس اصل عدالت خود جزء اصول مذهب شیعه می باشد. در عرصه های مختلف حیات جمعی آدمیان، حقوق و تکالیفی را اقتضاء دارد که گاه در قالب نصوص دینی بیان شده و گاه انسان به واسطه خرد

خویش، این پیامبر درون، به آن رهنمون می شود و در هر صورت سازگاری و انطباق این احکام با اصل عدالت، با درک فطری آدمی وجدان می گردد (موسوی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۱۲).

- شاخص حکومت قانون

در تعریف حکومت قانون، حکمرانی اسلامی با سایر حکومت ها تفاوت مبنایی دارد چون با پذیرش حکومت قانون الهی، شریعت اسلامی عملی می شود که مبنای شریعت اسلام و قوانین و مقررات آن با حکومت غیر اسلامی تفاوت فاحش دارد.

- شاخص کنترل فساد

هدف و رسالت قرآن کریم نجات انسان از هر نوع فساد است، از این رو می بینیم که قرآن کریم در آیات فراوانی این مساله را به صورت مستقیم و غیر مستقیم بیان کرده است. همچنین در آیات فراوانی از قرآن کریم « افساد » در مقابل « اصلاح » ذکر شده است. همان ها که در زمین فساد می کنند و اصلاح نمی کنند (سوره شعرا، آیه ۱۵۲)، خداوند مفسدان را از مصلحان باز می شناسد (سوره بقره، آیه ۲۲۰).

- شاخص مشارکت

مشارکت یعنی افراد جامعه همدیگر را سرپرستی کنند و یا آنچه را در اختیار دارند، به یکدیگر کمک و مساعدت نمایند و یا به گونه ای با هم اتفاق نظر و دارای یک تصمیم باشند. چه این تصمیم ایجابی باشد چه سلبی (ناصح علوان، ۱۳۷۳: ۲۶).

در فرهنگ اسلامی نیز مشارکت جایگاهی رفیع دارد. در نظام اسلامی مشارکت مردم یکی از ارکان بقای آن نظام بوده و بزرگترین پشتوانه به حساب می آید. در قرآن کریم موضوع شور و مشورت در آیات متعددی آمده است: خداوند منان در سوره آل عمران آیه ۱۵۹ می فرماید: ای پیامبر در کارها با آنها مشورت کن.

- شاخص عدالت و انصاف

یکی دیگر از مهمترین شاخص های حکمرانی مطلوب از دیدگاه اسلام عدالت جویی است. پیامبر اکرم (ص) فرمود که: آسمان ها و زمین بر اساس عدالت استوار شده است. عدالت به مثابه صفت و ملکه انسانی و اجتماعی ریشه در فطرت انسان دارد. همانا خداوند فرمان به عدل و احسان می دهد. عدالت از جمله

۳۸ ارائه مدل مولفه ها و شاخص های حکمرانی اسلامی بر اساس تحلیل نظرخبرگان و کارشناسان حکمرانی مطلوب مواردی است که در فطرت انسان، از طریق خداوند کریم، به عنوان ودیعه گذاشته شده است. به همین علت است که در ارجاع به امر حکمرانی، حکمران باید واجد صفاتی، از جمله عادل بودن دانست و پست های حساس حکومتی به افراد عادل سپرد و توصیه می شود که مصدر امور به افراد عادل سپرده شود تا تمام آحاد و مقامات حکومتی، از مراجع رسمی گرفته تا قضات و شهود و منشی ها و ... باید از میان افراد عادل انتخاب شوند و به عدالت حکم برانند و عدالت را اجرا کنند (موسوی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۱۷).

- شاخص پاسخگویی

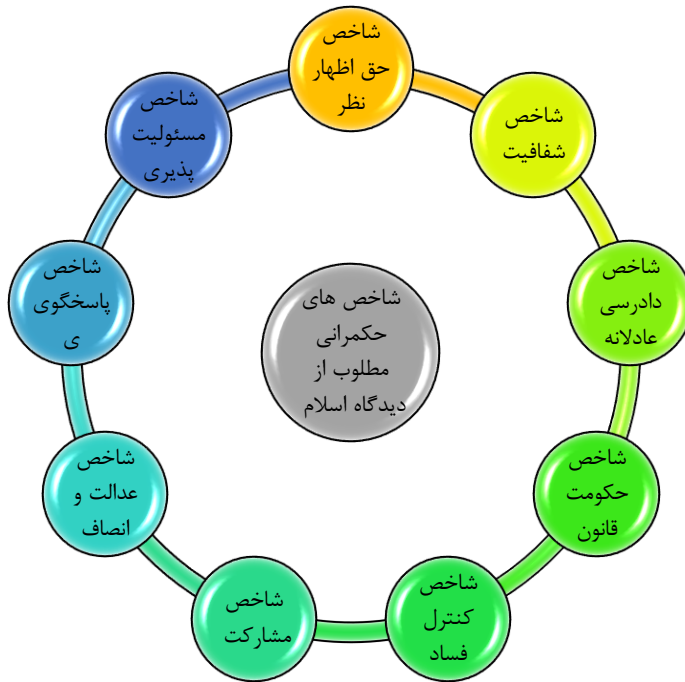
پاسخگویی در سنجش به هر یک از ملاک های موجود، فعلی اخلاقی به شمار می رود. زیرا اولاً در آن منافع و مصالح نهفته است و ثانیاً وجدان اخلاقی انسان ها آن را عملی ستوده می داند و ثالثاً همگان با فطرت سلیم خویش دوست دار مسئولیت پذیری و راست کرداری هستند. در بیان اهمیت به پاسخگویی در همه مواردی که از سوی مردم پرسش و شبه ای مطرح شده، با دقت به و حفظ مبانی اخلاقی و اجتماعی بساخ داده است و حتی برای ترغیب مردم به پرسشگری و گسترش فرهنگ پرسشگری، به آنان قرآن کریم سفارش بلکه دستور می دهد که پرسش های خود را با آگاهان در میان گذارند (سوره انبیا، آیه ۷).

- شاخص مسئولیت پذیری

مبانی مسئولیت پذیری در حکومت اسلامی آیه شریه ۲۷ سوره مبارکه ص است که می فرماید: ما آسمان و زمین و آنچه را در میان آنهاست بیهوده نیافریدیم. همچنین پیامبر گرامی اسلام می فرماید: بدانید که همه شما در برابر تعهدات خود مسئول هستید. در حکومت های سکولار و بهترین نوع حکومت آنان، مسئولیت پذیری اشاره به حس وظیفه شناسی دارد. ماکس وبر با طرح مفهوم اخلاق مسئولیت این واژه را به جامعه شناسی وارد کرد (طالبی، ۱۳۹۱: ۱۷۱).

در یک نگاه کلی شاخص های حکمرانی مطلوب از دیدگاه اسلام به صورت شکل زیر معرفی می شود:

شکل ۱- شاخص های حکمرانی مطلوب از دیدگاه اسلام

۲,۲ شاخص های حکمرانی خوب از دیدگاه بانک جهانی^۱

بانک جهانی حکمرانی را سنت و نهادهایی تعریف میکند که توسط آنها قدرت به منظور مصلحت عمومی در یک کشور اعمال میشود. بانک جهانی حکمرانی خوب را بر اساس شش شاخص حق اظهار نظر و پاسخگویی^۲، شاخص ثبات سیاسی^۳، شاخص کارایی و اثربخشی دولت^۴، شاخص کیفیت قوانین و مقررات^۵، شاخص حاکمیت قانون^۶ و شاخص کنترل فساد^۷ تعریف میکند.

^۱ World Bank

^۲ Voice & Accountability

^۳ Political Stability (No Violence)

^۴ Government Effectiveness

^۵ Regulatory Quality

^۶ Rule of Law

^۷ Control of Corruption

۴۰ ارائه مدل مولفه ها و شاخص های حکمرانی اسلامی بر اساس تحلیل نظرخبرگان و کارشناسان حکمرانی مطلوب

شاخص حق اظهار نظر و پاسخگویی: به این معنی است که مردم بتوانند دولت را در برابر آنچه بر مردم تأثیر میگذارد مورد سؤال و بازخواست قرار دهند.

شاخص ثبات سیاسی و عدم خشونت: که این شاخص میزان ثبات رژیم حاکم و رهبران آن، درجه احتمال تداوم حیات مؤثر دولت و تداوم سیاستهای جاری در صورت مرگ و میر یا تغییر رهبران و دولتمردان فعلی میپردازد.

شاخص کارایی و اثربخشی: کارآمدی دولت در انجام وظایف محوله که شامل مقولات ذهنی همچون کیفیت تهیه و تدارک خدمات عمومی باکیفیت نظام اداری، صلاحیت و شایستگی کارگزاران و استقلال خدمات همگانی از فشارهای سیاسی هست.

شاخص کیفیت قوانین و مقررات: بر روی سیاستهای ناسازگار با بازار تمرکز دارد. سیاستهایی از قبیل کنترل قیمتها، عدم نظارت کافی بر سیستم بانکی و همچنین هزینه وضع قوانین برای محدودیت بیش از اندازه تجارت خارجی.

شاخص حاکمیت قانون: میزان احترام عملی که دولتمردان و شهروندان یک کشور برای نهادها قائل هستند که باهدف وضع و اجرای قانون و حل اختلاف ایجاد شده است.

شاخص کنترل فساد: فساد عبارت از استفاده از قدرت و امکانات عمومی در جهت منافع شخصی است. امتیاز کشورهای در این شاخصها بین ۲٫۵ - تا ۲٫۵ یا صفر تا ۱۰۰ قرار دارد که مقدار بالاتر به معنی نتیجه بهتر برای آن کشور میباشد. حکمرانی خوب امروزه مانند یک دستگاه سنجش وضعیت حکمرانی در کشورهای مختلف دنیا استفاده می شود و کشورها بر اساس این شاخصها رتبه بندی می شوند. این اندیشه که بانک جهانی و کارشناسان آن از آن حمایت میکنند از مقبولیت نسبتا بالایی برخوردار است. بیش از یک دهه است که بانک جهانی بر اساس شاخصهای تعریف شده در این دستگاه وضعیت حکمرانی را در کشورهای مختلف بررسی میکند و گزارش آن را به طور رسمی و علنی منتشر میکند. این گزارش در بسیاری از تصمیم گیری ها و قضاوت ها و مباحث داخلی و خارجی مبنا قرار میگیرد و به همین لحاظ در سرنوشت کشورها موثر است. از آنجا که وضعیت شاخصهای حکمرانی ایران نیز در گزارش های بانک جهانی اعلام میشود شناخت این دستگاه و بررسی و نقد علمی آن به ویژه بر اساس دیدگاه های اسلامی لازم است.

۳. نظریه‌های حکمرانی مطلوب

۱٫۳ شاخص های حکمرانی خوب از نظر رهبر معظم انقلاب

شاخص های حکمرانی خوب با رویکرد اسلامی در دیدار با دولتمردان در شهریور سال ۱۳۸۵ توسط رهبر چنین بیان گردید:

۱. عدالت خواهی و عدالت گستری
۲. فساد ستیزی
۳. سلامت اعتقادی و اخلاقی مسئولان کشور به ویژه در سطح عالی رتبه
  - ۳٫۱. ساده زیستی و مردم گرایی
  - ۳٫۲. تواضع
  - ۳٫۳. پرهیز از اسراف
  - ۳٫۴. خودگرایی، تدبیر و حکمت در تصمیم گیری و عمل
  - ۳٫۵. وسعت نظر (سعه صدر) و تحمل مخالف
  - ۳٫۶. پرهیز از منافع شخصی و گروهی (هوای نفس)
  - ۳٫۷. شجاعت و قاطعیت در بیان و عمل که حق است
  - ۳٫۸. انس با خدا و قرآن و استمداد دائمی از خدا
۴. تلاش بی وقفه برای ارائه خدمت عمومی
۵. شایسته سالاری در انتصاب کارگزاران حکومتی
۶. نظارت بر عملکرد و اطمینان از صحت عمل دستگاهها
  ۷. قانونگرایی
  ۸. بهبود مستمر نظام و ساختار دولتی
    - ۸٫۱. پرهیز از تصدی گری

۸،۲. تمرکز زدایی

۸،۳. اطلاع رسانی و شفافیت اطلاعات

۸،۴. حفظ سرمایه های ملی (محیط زیست)

۸،۵. توجه به فرهنگ به عنوان محیط زیست انسانی در جامعه

۹. مشارکت مردم در تصمیم سازی و تصمیم گیری در عرصه ملی و جهانی

می توان گفت که شاخصهای بیان شده از جانب رهبر انقلاب نه تنها دربرگیرنده ۶ بعد شاخص حکمرانی اعلام شده توسط بانک جهانی می باشند بلکه ابعاد گسترده تری را نیز شامل می شوند.

۲،۳ حکمرانی مطلوب از دیدگاه صاحب نظران

حسین تاش (۱۳۹۳) بر اساس دیدگاه امیرالمومنین علی (ع) شاخص های حکمرانی خوب و حکمرانی شایسته را بدین صورت ارائه می دهد:

الف. پاسخگویی و حق اظهارنظر

منظور از این شاخص آن است که آیا در جامعه حق اظهارنظر، یعنی «آزادی بیان» از ناحیه شهروندان، احزاب سیاسی، تشکلهای، انجمنها، ادیان و مذاهب، رسانه های جمعی، اقوام و نژادها وجود دارد؟ آیا شهروندان در انتخاب دولت و نظام سیاسی به صورت آزادانه مشارکت دارند؟ آیا تمام گروههای دخیل در تصمیم گیریهای دولتی، نسبت به عملکردشان در برابر مردم پاسخگو هستند؟ آیا افراد و بانگه های اقتصادی از تصمیمات دولتی، که آنها را تحت تأثیر قرار میدهد، به موقع و به طور کامل آگاه میشوند؟ به هر اندازه که آزادی بیان توسط رسانهها و نشریات و افراد، مشارکت شهروندان در انتخاب دولت، اطلاع یافتن از تصمیمات تأثیرگذار و آمادگی دولتمردان برای پاسخگویی بیشتر باشد، به همان اندازه، وضعیت بهتری از حکمرانی خوب در کشور وجود خواهد داشت (حسین تاش، ۱۳۹۳).

ب. ثبات سیاسی و نبود خشونت

یکی از شاخصهایی که رشد پایدار اقتصادی را امکانپذیر میکند، ثبات سیاسی و عدم خشونت یعنی محیط پایدار و امن، است. بر اساس این شاخص، رابطه میان ثبات سیاسی و توسعه اقتصادی برقرار

است؛ یعنی هر قدر ثبات سیاسی برقرار باشد به همان اندازه، توسعه اقتصادی نیز برقرار خواهد شد (نادری قمی، ۱۳۹۰).

ج. اثربخشی دولت

منظور از « اثربخشی دولت » میزان استفاده از مهارت‌های فنی و کاری مدیران و میزان کارایی دیوانسالاری دولت است. به عبارت دیگر، منظور از این شاخص آن است که دولت در جمع‌آوری درآمدهای مالیاتی و سایر درآمدهای دولتی، همچنین در اجرای نوآوری‌های سیاسی ملی، تدوین به موقع بودجه‌های سالانه، نظارت بر فعالیتهای اقتصادی اجتماعی، ایجاد زیرساختهای ملی و حل مشکلات اقتصادی داخلی توانا باشد.

د. کیفیت قوانین و مقررات

منظور از این شاخص توانمندی دولت در تدوین و اجرای سیاستها و قوانین و مقررات است. اصولاً کیفیت قوانین و مقررات مصوب به عنوان پایه‌های اصلی نهادهای رسمی، نقش مهمی در موفقیت توسعه و اصلاحات اقتصادی و سیاسی دارد. هر قدر قوانین و مقررات موجود از کیفیت بهتری برخوردار باشد حکمرانی وضعیت بهتری پیدا خواهد کرد.

ه. حاکمیت قانون

منظور از این شاخص کیفیت اجرای قراردادها، عملکرد پلیس و محاکم قضایی است. اگر پس از انعقاد قراردادها، پیمانها و تعهدات، اعم از دولتی یا خصوصی، نتوان چندان به اجرای آنها امید داشت و همچنین اگر جرم و تخلف به سبب عملکرد ضعیف پلیس و محاکم قضایی قابل پیگیری نباشد، نشاندهنده وجود حکمرانی ضعیف در یک کشور است.

و. مهار فساد

یکی از شاخص « حکمرانی خوب » از دیدگاه بانک جهانی مهار فساد اداری است. عوامل بسیاری بر این شاخص مؤثرند که برخی از آنها عبارتند از: میزان فساد در کشور، گسترش روابط خانوادگی، استفاده از قدرت به نفع دوستان، گسترش دیوانسالاری که زمینه بروز فساد را فراهم میکند، میزان شیوع پرداخت غیرقانونی در بین افراد و شرکتهای دولتی برای پیشبرد کارها، پرداختهایی که برای اثرگذاری بر فرایند قانونگذاری انجام میشود، بیاعتمادی عمومی به درستکاری مالی سیاستمداران، پرداختهایی که برای

۴۴ ارائه مدل مولفه ها و شاخص های حکمرانی اسلامی بر اساس تحلیل نظرخبرگان و کارشناسان حکمرانی مطلوب دستیابی به مجوزهای صادراتی و وارداتی همچون فرار مالیاتی صوت میگیرد، استفاده سیاستمداران از بودجه عمومی، و در نهایت، پرداختهای غیرقانونی که توسط افراد بانفوذ و همچنین انحصارات در جهت زیان سایر بنگاهها صورت میگیرد. اینها عوامل مهمی هستند که وضعیت شاخص کنترل فساد را تعیین میکنند.

همچنین قلی پور (۱۳۸۷) در کتاب خود تحت عنوان حکمرانی شایسته و مناسب دولت مفاهیم و ویژگی مولفه های حکمرانی شایسته را به صورت ذیل معرفی می کند (قلی پور، ۱۳۸۷، صص ۱۳۱-۱۲۹):

جدول ۱- ویژگی های حکمرانی شایسته (قلی پور، ۱۳۸۷)

مؤلفه ها	بیان ویژگی ها
مردم سالاری	مشارکت شهروندان در تصمیم گیری، اداره امور عمومی بر مبنای خواست اکثریت، فرصت مساوی برای رای دادن برای هر عضو، آزادی بیان
مشارکت جویی	تعامل و مشارکت شهروندان با دولت، فرصت مساوی و واقعی برای ابزار عقیده، افزایش اعتماد به بین شهروندان و دولت، ایجاد هم افزایی در نیروی های موجود جامعه
پاسخ گویی	افزایش اعتماد عمومی، کاهش فساد اداری، پاسخگویی نسبت به مردم و نمایندگان آن ها، شفافیت در رفتار دولت
اثربخشی	رضایت مندی شهروندان، حاکمیت اخلاق در خدمت دولتی، افزایش اعتماد، کاهش فساد اداری، رسیدگی به مشکل شهروندان
کارآفرینی	افزایش رفتارهای مبتکرانه و نوآور، افزایش ریسک پذیری، کاهش رفتار محتاطانه، بهره وری بالای خدمات عمومی
عدالت محوری	توزیع مساوی خدمات دولتی، تحقق عدالت، تامین حقوق فردی، ایجاد فرصت های مساوی در جامعه، رفع هرگونه تبعیض نژادی، جنسی و مذهبی

همچنین درخسه و موسوی نیا (۱۳۹۷) بر اساس مولفه های اشاره شده توسط قلی پور در دیدگاه مردم سالار و معنای برگرفته از جدول فوق مولفه های نظریه حکمرانی شایسته را به صورت زیر بسط دادند:

شکل ۱- ویژگی‌های حکمرانی شایسته (درخشه و موسوی نیا، ۱۳۹۷)

وضعیت شاخص‌های حکمرانی در ایران

در بررسی وضعیت شاخص حکمرانی کشور ایران (بر اساس امتیاز ۲٫۵ - تا ۲٫۵) همانطور که در جدول ۱ مشاهده میشود در می‌یابیم که:

- ✓ علامت هر شاخص برای کشور ایران منفی است که این امر با توجه به امتیازدهی ۲٫۵ - تا ۲٫۵ نشان دهنده وضعیت بد و نامطلوب حکمرانی در ایران است.
- ✓ شاخصهای کیفیت قانون و مقررات در تمامی سالها، از وضعیت به مراتب نامطلوب تری نسبت به سایر شاخصها برخوردار بوده‌اند.
- ✓ شاخص اظهار نظر و پاسخگویی وضعیت رو به افولی داشته است به طوریکه مقدار آن از ۱ - در سال ۲۰۱۰ به ۱٫۵۷ - در سال ۲۰۱۴ رسیده است.

✓ سایر شاخصها از تغییرات قابل ملاحظه ای برخوردار نبوده اند اما در عین حال وضعیت مناسبی نیز ندارند.

جدول ۱- شاخص های حکمرانی در ایران بر اساس امتیاز ۲٫۵- تا ۲٫۵ (منبع بانک جهانی)

شاخص ها						سال
CC	RL	RQ	GE	PS	VA	
-۰٫۹۹	-۰٫۹۸	-۱٫۷	-۰٫۲۸	-۱٫۶۲	-۱	۲۰۱۰
-۰٫۹۲	-۰٫۹۴	-۱٫۵۱	-۰٫۳۴	-۱٫۴۲	-۰٫۹	۲۰۱۱
-۰٫۸۲	-۰٫۹	-۱٫۴۳	-۰٫۵۴	-۱٫۳۳	-۰٫۸	۲۰۱۲
-۰٫۶۸	-۰٫۹۸	-۱٫۵	-۰٫۷	-۱٫۳۶	-۱٫۶	۲۰۱۳
-۰٫۵۷	-۱٫۰۳	-۱٫۲۶	-۰٫۴۱	-۰٫۹۱	-۱٫۵۷	۲۰۱۴

۴. پیشینه تحقیق

سال	محقق	عنوان	نتیجه
۱۳۹۷	موسوی و همکاران	نقش اخلاق اسلامی در حکمرانی مطلوب	با بررسی شاخص های حکمرانی مطلوب بخوبی متوجه می شویم که اساس همه آنها بر اخلاق اسلامی متمرکز است چگونه می شود که با این همه حجم آیات کلام الله مجید و فرمایشات ائمه معصوم و بزرگان دین که دارای ابعاد کاملاً اخلاقی می باشند اصول خوب چون مسئولیت پذیری، پاسخگویی، حکومت قانون، عدالت ورزی، دادرسی عادلانه، حق اظهار نظر، مشارکت، کنترل و مبارزه با فساد و شفافیت از بعد اخلاقی تعریف و تفسیر شوند اما مبتنی بر اخلاق نباشد لذا اخلاق و حاکمیت، هیچ تنازع و تعارضی با همدیگر ندارند
۱۳۹۷	نوروزی و اسلامی	حکمرانی خوب در اسلام	اصل حاکمیت قوانین اسلامی و سایر اصول ناظر بر مقوله حکمرانی که از قرآن و سنت اتخاذ شده اند آموزه مورد

			بحث به صورت مشروط و با رعایت مبانی مزبور قابلیت اجرایی
۱۳۹۶	مرشد زاده	حکمرانی خوب، و حکمرانی مطلوب در تمدن نوین اسلامی	نتایج نشان داد سازوکارهایی همچون پاسخگویی بیشتر در بدنه دولت، قانون محوری، عدالت جویی، مشارکت جویی و کارایی و اثربخشی و از مهمترین شاخص های حکمرانی مطلوب می باشد.
۱۳۹۶	عیوضی و همکاران	از بررسی حکمرانی خوب تا الگوی حکمرانی پایدار	حکمرانی پایدار را به عنوان راه برون رفت از چرخه توسعه نیافتگی و رشد محور که تعادل اکوسیستم را به هم زده و آثار زیست محیطی متعددی به جا گذاشته است.
۱۳۹۵	امامقلی پور و آسمانه	شاخص حکمرانی در اسلام و تاثیر آن بر بروندهای سلامت در ایران	نتایج حاصل از تخمین مدل نشان میدهد که در کنار سایر عوامل اقتصادی-اجتماعی و بهداشتی، حکمرانی به عنوان یک عامل مؤثر بر بهبود شاخصهای بهداشتی میباشد و از آنجا که حکمرانی در ایران ضعیف میباشد حکمرانی ضعیف تاثیر منفی بر امید به زندگی در ایران داشته است.
۱۳۹۴	مفتح و همکاران	امکان سنجی اجرای نظریه حکمرانی خوب در جوامع اسلامی با تاکید بر جمهوری اسلامی ایران	الفاظ مبانی اسلامی در خصوص حکومت و حکمرانی مانند اصل حاکمیت قوانین اسلامی و سایر اصول ناظر بر مقوله حکمرانی که از قرآن و سنت اتخاذ شده اند، آموزه مورد بحث به صورت مشروط و با رعایت مبانی مزبور قابلیت اجرایی خواهد داشت.
۱۳۹۳	حسینی تاش و واثق	حکمرانی خوب و ارائه حکمرانی شایسته بررسی و شاخص های این دو از دیدگاه امیرالمؤمنین (علی ع)	تعدادی از شاخص های حکمرانی شایسته از دیدگاه آن حضرت با شاخص های حکمرانی خوب از دیدگاه نهادهای بین المللی و اندیشمندان غرب مقایسه گردیده است.

۵. روش شناسی تحقیق

این تحقیق از نظر داده های مورد استفاده جز تحقیقات ترکیبی (شبه تجربی و کیفی و کمی) در حوزه تحقیقات مدیریت می باشد. این تحقیق از لحاظ طبقه بندی تحقیق بر مبنای هدف، از نوع تحقیقات

۴۸ ارائه مدل مولفه ها و شاخص های حکمرانی اسلامی بر اساس تحلیل نظر خبرگان و کارشناسان حکمرانی مطلوب کاربرد دی است. این تحقیق، تحقیق تحلیلی توصیفی محسوب می شود. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی^۱ است که با رویکرد آمیخته^۲ با طرح اکتشافی انجام شد. در رویکرد کیفی^۳، از روش روش نمونه گیری هدفمند^۴ و در رویکرد کمی^۵ چون به بررسی وضعیت موجود پرداخته شد، از روش توصیفی از نوع پیمایشی^۶ استفاده شد.

۱۱،۲. جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری مورد بررسی شامل خبرگان و متخصصان این حوزه و همچنین محققان پیشین هستند.

۱۱،۳. روش نمونه گیری و حجم نمونه :

نمونه برداری به صورت نظری و به تعداد ۱۵ نفر بود که با استفاده از روش های غیر احتمالی قضاوتی و گلوله برفی انجام شد. بدین ترتیب که ابتدا با توجه به شناخت محقق و با در نظر گرفتن اهداف پژوهش، از خبرگان منتخبی که شایستگی پاسخ به سؤال های مطرح شده را داشتند، مصاحبه به عمل آمد و سپس آنها خبرگان دیگری را معرفی کردند تا نمونه گیری ادامه یابد.

۱۱،۴. روش و ابزار گردآوری داده ها

در بخش نظری این تحقیق از روش کتابخانه ای و با استفاده از کتب، مقالات و پژوهش های انجام شده استفاده گردید.

با توجه به کیفی بودن روش پژوهش از مصاحبه نیمه ساختار یافته استفاده شد. در ابتدا جهت بررسی متون علمی از بانک های اطلاعاتی بهره گرفته و بعد از آن از مصاحبه با خبرگان و در نهایت پرسشنامه کمی از ابزارهای مورد استفاده در پژوهش بود.

متن مصاحبه

---

^۱ Applied

^۲ Mixed Approach

^۳ Qualitative Approach

^۴ Judgemental Sampling

^۵ Quantitative

^۶ Survey

۱- به نظر شما، چه عواملی بر حکمرانی مطلوب اسلامی تأثیرگذار هستند؟ لطفاً توضیح دهید.

۲- بارزترین حکمرانی مطلوب اسلامی چیست؟

۳- ارزیابی شما از شاخصه های حکمرانی مطلوب اسلامی چیست؟

۴- چه راهکارهایی در اجرایی کردن حکمرانی مطلوب اسلامی پیشنهاد می کنید؟

ابزار اندازه گیری در پژوهش حاضر علاوه بر مصاحبه، مراجعه به افراد در دسترس و تکمیل پرسشنامه می باشد. محقق پیش از اعلام موافقت آزمودنی ها، توضیحات کلی در ارتباط با هدف پژوهش، روش انجام آن و محرمانه بودن اطلاعات اخذ شده، در اختیار آزمودنی قرار داد. پرسشنامه مورد استفاده شامل دو قسمت می باشد که در قسمت اول پرسش های مربوط به مشخصات افراد و در قسمت دوم سوالات مطرح شده برای سنجش متغیرها پاسخ دهندگان طراحی شده است. بعد از مطالعات کتابخانه ای، بر مبنای مبانی نظری تهیه و تدوین شده و روایی و پایایی آن که شامل کسب نظر متخصصان درباره صحت پرسش ها و هماهنگی با ابعاد متغیر که در مجموع با توجه به فراوانی پاسخ های مناسب، درستی گویه های پرسشنامه تأیید می شود و یا اجرای تحلیل عامل بر داده های حاصل از اجرای پرسشنامه برای روایی سازه انجام می شود که به منظور صحت پایایی ابزار، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. سپس شاخص کفایت نمونه گیری و تحلیل عاملی تأییدی صورت گرفت تا مشخص شود کدام یک از سوالات باید حذف شوند و به نوعی تأیید کننده روایی می باشد. بنابراین در بخش میدانی از پرسشنامه جهت جمع آوری اطلاعات اولیه استفاده می شود. تمام گویه های پرسشنامه در یک دامنه مقیاس ۵ امتیازی از کاملاً موافقم=۵ تا کاملاً مخالفم=۱ امتیاز بندی شده است. به دلیل نبودن پرسشنامه ی استاندارد در این پژوهش، به صورت پرسشنامه محقق ساخته طراحی شده است. پرسش نامه ی مذکور از دو بخش عمومی و تخصصی تشکیل شده است. بخش عمومی شامل سوالات جمعیت شناختی (شامل: سن، جنسیت، میزان تحصیلات و میزان سابقه کار) و بخش تخصصی شامل سوالاتی پیرامون متغیرهای تحقیق است.

۵۰ ارائه مدل مولفه ها و شاخص های حکمرانی اسلامی بر اساس تحلیل نظر خبرگان و کارشناسان حکمرانی مطلوب برای تحلیل داده های کیفی پژوهش از طریق تحلیل محتوا استفاده شد. در این طرح مراحل تحلیل داده های کیفی گردآوری شده، در دو مرحله کدگذاری باز^۱ و کدگذاری محوری^۲ انجام شده است و در بخش کمی با توجه به سؤال های پژوهش، برای تجزیه و تحلیل داده های جمع آوری شده با استفاده از پرسشنامه های تحقیق، از روش های آماری در قالب آمار توصیفی و آمار استنباطی استفاده شده است. برای متغیرهای جمعیت شناختی که داده های آن از پرسشنامه به دست آمد میانگین، انحراف معیار، جداول توزیع فراوانی و نمودار برای هریک از متغیرها ارائه شد که این فرآیند توسط نرم افزار SPSS انجام می شود.

در بخش آمار استنباطی جهت بررسی نرمال بودن توزیع داده ها از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف استفاده شد و برای بررسی سؤالات پژوهش از آزمون های تحلیل عاملی اکتشافی، تحلیل عاملی تأییدی (تحلیل معادلات ساختاری) استفاده شد. در بخش استنباطی آزمون فرضیه های پژوهش با استفاده از نرم افزارهای SPSS و لیزرل صورت پذیرفت.

۶. یافته های تحقیق

سوالات پرسشنامه و متغیرهای اصلی

پس از بررسی سوالات جمعیت شناختی افراد، به ارزیابی پاسخ افراد به سوالات پرسشنامه، پرداخته می شود. آنالیز آماری سوالات پرسشنامه در جدول ۴-۷ و تحلیل آماری متغیرها در جدول ۴-۸ ارائه شده است:

جدول ۴-...: آنالیز آماره های توصیفی مربوط به سوالات پرسشنامه

شماره	سوال: به نظر شما هر یک از عوامل زیر به چه میزان بر حکمرانی	میانگین	انحراف معیار
۱	مشارکت بین ارکان حکمرانی	۳,۸۷	۰,۹۶۸

Open Coding^۱
Axial Coding^۲

۱,۰۱۷	۳,۸۲	مشارکت شهروندان در تصمیم‌گیری	۲
۰,۹۶۹	۴,۱۷	ایجاد فرصت مساوی برای ابراز عقیده	۳
۰,۹۰۰	۴,۲۱	افزایش اعتماد بین مردم و دولت	۴
۰,۸۸۷	۳,۸۸	همگرایی بین ارکان حکمرانی	۵
۰,۹۲۰	۴,۱۲	ایجاد هم‌افزایی در بین نیروهای موجود در جامعه	۶
۰,۹۵۱	۴,۱۶	وجود قانون‌گرایی و عدالت محوری در بین ارکان حکمرانی	۷
۰,۹۹۴	۴,۰۸	افزایش اعتماد بین مردم و دولت	۸
۱,۰۱۷	۴,۰۵	افزایش اعتماد عمومی	۹
۰,۹۹۴	۴,۰۵	توزیع مساوی خدمات دولتی	۱۰
۱,۰۲۰	۴,۱۲	تحقق عدالت اجتماعی	۱۱
۱,۵۳۸	۴,۰۸	آزادی بیان	۱۲
۱,۰۱۰	۳,۹۸	تامین حقوق فردی	۱۳
۰,۹۱۶	۳,۸۳	رفع هرگونه تبعیض نژادی، جنسی و مذهبی	۱۴
۱,۰۲۶	۴,۰۵	رسیدگی به مشکلات شهروندان	۱۵
۱,۰۱۹	۳,۹۹	شفاف بودن مسئولین در انجام کارها	۱۶
۱,۰۲۶	۴,۰۶	شایسته‌سالاری در انتخاب ارکان حکمرانی	۱۷
۱,۰۷۳	۴,۱۱	نظارت بر کلیه ارکان حاکم	۱۸
۱,۰۷۳	۴,۱۷	توجه به امر به معروف و نهی از منکر در بین ارکان حکمرانی	۱۹
۱,۳۱۵	۳,۰۰	ایجاد ارتباط مستقیم بین مردم و مسئولین حاکم و حرف‌شنوی از آنها	۲۰
۱,۵۶۰	۳,۱۴	کاهش فساد در بین ارکان حکمرانی	۲۱
۱,۴۱۷	۳,۰۹	کاهش فساد اداری	۲۲
۱,۴۶۷	۲,۹۶	کیفیت قوانین و مقررات در راستای کاهش فساد	۲۳

۱,۳۷۶	۳,۱۴	پاسخ گویی نسبت به مردم و نمایندگان آنها	۲۴
۱,۳۲۹	۳,۱۲	پاسخگویی در بین ارکان حاکم	۲۵
۱,۳۸۰	۲,۳۴	تلاش در جهت حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور	۲۶
۱,۵۲۸	۳,۰۸	تلاش در جهت حفظ عزت اسلامی مطابق با اصول اسلام	۲۷
۱,۳۶۷	۲,۹۶	اخلاق محوری دولت سلوک اسلامی در بین ارکان حاکمیت	۲۸
۱,۳۶۳	۳,۲۵	توسعه اثربخشی دو در راستای پیشرفت و تعالی همه جانبه	۲۹
۱,۳۹۸	۳,۱۶	اداره امور بر مبنای درخواست اکثر مردم و ادامه مستمر آن	۳۰
۱,۴۹۳	۳,۱۴	رضایت مندی شهروندان	۳۱
۱,۴۶۹	۳,۱۶	رسیدگی به مشکلات شهروندان	۳۲
۱,۴۲۵	۳,۰۷	حاکمیت اخلاق در خدمت دولتی	۳۳
۱,۳۸۴	۲,۶۸	تامین سلامت فردی و امنیت در جامعه از سوی ارکان حاکمیت	۳۴
۱,۴۴۶	۳,۰۵	ثبات سیاسی و نبود خشونت	۳۵
۱,۵۳۷	۳,۱۸	ترویج فرهنگ رعایت محرومین	۳۷
۱,۳۹۳	۳,۳۹	تلاش در جهت کاهش و محو فقر	۳۷

پس از بررسی انالیز توصیفی تک تک سوالات پرسشنامه به بررسی میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای تحقیق پرداخته می شود (جدول ۴-۸).

جدول ۴-۵: شاخص های توصیفی مربوط به مولفه ها

دامنه تغییرات		انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	
بیشترین	کمترین				
۵	۱	۱,۰۹۰۵۵	۳,۵۶۱۸	۵۰	مشارکت
۵	۱	۱,۲۴۵۳۲	۳,۳۷۹۱	۵۰	هم گرایی

۵	۱	.۹۸۲۷۹	۳,۸۲۷۰	۵۰	قانون‌گرایی
۵	۱	.۸۵۵۴۶	۳,۹۳۱۰	۵۰	عدالت محوری
۵	۱	.۹۲۳۵۳	۳,۴۸۹۸	۵۰	شفافیت
۵	۱	۱,۱۰۸۸۴	۳,۵۰۵۵	۵۰	شایسته‌سالاری
۵	۱	۱,۰۱۱۸۷	۳,۲۸۵۰	۵۰	امر به معروف و نهی از منکر
۵	۱	۱,۲۴۷۴۸	۳,۸۷۹۵	۵۰	کاهش فساد
۵	۱	.۹۵۴۱۸	۳,۷۸۸۹	۵۰	پاسخگویی
۵	۱	.۹۴۳۳۱	۳,۵۸۹۳	۵۰	استقلال و عزت اسلامی
۵	۱	.۹۴۶۹۲	۳,۰۸۷۹	۵۰	رشد و تعالی مستمر
۵	۱	۱,۰۴۸۵۲	۳,۱۰۰۶	۵۰	اثربخشی
۵	۱	.۸۸۰۱۹	۳,۴۳۵۲	۵۰	اخلاق محوری و سلوک اسلامی
۵	۱	.۷۹۵۴۳	۳,۷۶۵۲	۵۰	رعایت محرومین، کاهش و محو فقر

همان‌طور که در جدول شماره ۴-۵ مشاهده می‌شود، بیشترین میانگین ۳,۹۳ به مولفه عدالت محوری و کمترین میانگین ۳,۱۰ به مولفه اثربخشی تعلق دارد.

جدول ۴-۱: میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای پژوهش

میانگین	انحراف معیار	بعدها
۳,۸۳	۰,۵۵۹	انسجام در هم‌افزایی و هم‌گرایی
۴,۱۲	۰,۴۳۴	اعتماد به یکدیگر
۳,۹۹	۰,۴۸۲	انتخاب اصلح و نظارت بر حکومت
۳,۸۵	۰,۴۳۳	توسعه ظرفیت‌ها، سیاست‌ها و اقدامات
۴,۰۹	۰,۴۸۹	توسعه ارزش‌های اسلامی در فرآیندهای حاکمیتی

نتایج نشان می‌دهد میانگین بدست آمده سه پنج شاخص اصلی موثر بر حکمرانی مطلوب اسلامی مقداری بالاتر از متوسط (۳) است. دامنه میانگین از ۱ تا ۵ است و نمره بالاتر به معنای تاثیر گذاری بیشتر است. میانگین های بدست آمده برای اعتماد به یکدیگر ۴٫۱۲ (۰٫۴۳۴) بدست آمده است که از تمامی میانگین ها بالاتر است. همچنین میانگین توسعه ارزش های اسلامی در فرآیندهای حاکمیتی با ۴٫۰۹ (۰٫۴۸۹) در رتبه دوم بیشترین میانگین قرار دارد. سپس انتخاب اصلح و نظارت برحکومت با ۳٫۹۹ (۰٫۴۸۲) ، توسعه ظرفیت ها، سیاست ها و اقدامات با ۳٫۸۵ (۰٫۴۳۳) و انسجام در هم افزایی و هم گرایی با ۳٫۸۳ (۰٫۵۵۹) قرار دارد.

بررسی نرمال یا غیرنرمال بودن داده‌ها

برای بررسی نرمال یا غیرنرمال بودن داده‌ها از سه آزمون کولموگروف اسمیرنوف، ضریب کجی و ضریب کشیدگی به شرح زیر استفاده شده است:

جدول ۴-۶: نتایج آزمون K-S

نتیجه	Sig	K-S	مولفه
$p > 0/05$ و نرمال است.	.۱۳۰	.۱۵۴	مشارکت
$p > 0/05$ و نرمال است.	.۰۹۰	.۱۰۶	هم گرایی
$p > 0/05$ و نرمال است.	.۳۶۹	.۰۷۸	قانون گرایی
$p > 0/05$ و نرمال است.	.۱۱۶	.۱۳۴	عدالت محوری
$p > 0/05$ و نرمال است.	.۱۲۳	.۱۱۸	شفافیت
$p > 0/05$ و نرمال است.	.۱۳۱	.۱۵۰	شایسته سالاری
$p > 0/05$ و نرمال است.	.۱۲۷	.۱۴۳	امر به معروف و نهی از منکر
$p > 0/05$ و نرمال است.	.۱۲۴	.۱۱۹	کاهش فساد
$p > 0/05$ و نرمال است.	.۱۱۷	.۱۱۵	پاسخگویی
$p > 0/05$ و نرمال است.	.۳۷۹	.۰۸۳	استقلال و عزت اسلامی

رشد و تعالی مستمر	۰۰۸۴	۰۳۸۱	$p > ۰/۰۵$ و نرمال است.
اثربخشی	۰۱۶۰	۰۱۲۵	$p > ۰/۰۵$ و نرمال است.
اخلاق محوری و سلوک اسلامی	۰۱۰۵	۰۰۹۴	$p > ۰/۰۵$ و نرمال است.
رعایت محرومین، کاهش و محو فقر	۰۲۳۸	۰۱۸۹	$p > ۰/۰۵$ و نرمال است.

همان طور که در جدول شماره ۴-۶ مشاهده می‌شود، سطح معنی‌داری‌های به دست آمده در همه مولفه‌ها بزرگتر از $۰/۰۵$ می‌باشد و با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان H_۰ را پذیرفت و بیان داشت که داده‌های تحقیق از ویژگی نرمال بودن تبعیت می‌کنند و می‌بایست از آزمون‌های پارامتریک برای تحلیل داده‌ها استفاده کرد.

۲- آزمون کجی و کشیدگی

جدول ۴-۷: نتایج دو آزمون کجی و کشیدگی

کشیدگی	کجی	مولفه
-۱٫۰۹۶	۰۳۸۳	مشارکت
-۰٫۹۷۶	۰۰۵۲	هم‌گرایی
-۰٫۸۳۳	-۰٫۱۸۹	قانون‌گرایی
۰٫۱۳۰	-۰٫۸۶۵	عدالت محوری
-۰٫۰۳۶	-۰٫۵۹۶	شفافیت
-۰٫۶۹۸	-۰٫۵۳۱	شایسته‌سالاری
-۱٫۱۰۳	-۰٫۳۹۱	امر به معروف و نهی از منکر
-۰٫۳۰۰	-۰٫۳۶۸	کاهش فساد
-۰٫۱۶۴	-۰٫۵۲۵	پاسخگویی
-۰٫۴۲۴	-۰٫۳۰۰	استقلال و عزت اسلامی

رشد و تعالی مستمر	-۰.۲۰۶	-۰.۴۴۴
اثربخشی	-۰.۶۴۱	-۰.۶۰۲
اخلاق محوری و سلوک اسلامی	-۰.۵۹۱	۰.۰۹۱
رعایت محرومین، کاهش و محو فقر	-۰.۶۸۹	۰.۸۹۲

همان طور که در جدول شماره ۴-۷ مشاهده می شود، مقدار کجی و کشیدگی در تمام مولفه ها در بازه +۲ و -۲ قرار دارد و این نشان می دهد توزیع متغیر از کجی و کشیدگی نرمال برخوردار است و می بایست از آزمون های پارامتریک برای تحلیل داده ها استفاده کرد.

- تحلیل استنباطی داده ها

- تجزیه و تحلیل داده های مربوط به سوال اول تحقیق

۱. ابعاد و مولفه های حکمرانی مطلوب اسلامی بر اساس نظریه های حکمرانی اسلامی، خبرگان و کارشناسان کدامند؟

در برای پاسخ به این سوال پژوهش، جهت شناسایی ابعاد و مولفه های حکمرانی مطلوب اسلامی از روش کدگذاری باز و محوری استفاده شده است. بدین صورت که به مصاحبه عمیق با ۱۴ نفر از افراد خبره در حوزه موضوع پژوهش (که از این تعداد ۴ نفر زن و ۱۰ نفر مرد بودند. از نظر وضعیت تاهل، ۱۲ نفر متاهل و ۲ نفر مجرد بودند. از تعداد ذکر شده، تعداد ۱۰ نفر دارای مدرک تحصیلی دکتری، تعداد ۳ نفر دانشجوی دوره دکتری (امتحان جامع را گذرانده بودند) و تعداد ۱ نفر دارای مدرک تحصیلی فوق لیسانس بودند) پرداخته شد. از هر مصاحبه، مفاهیمی استخراج شد که این مفاهیم در کدگذاری باز جای داده شدند و سپس مفاهیم مستخرجه، در قسمت کدگذاری محوری، تبدیل به یک بُعد شدند که نتایج به شرح جدول شماره ۴-۸ می باشد:

کد	کدگذاری محوری	کدگذاری باز (مفاهیم مستخرجه)
Q۴، Q۳، Q۲، Q۱		مشارکت

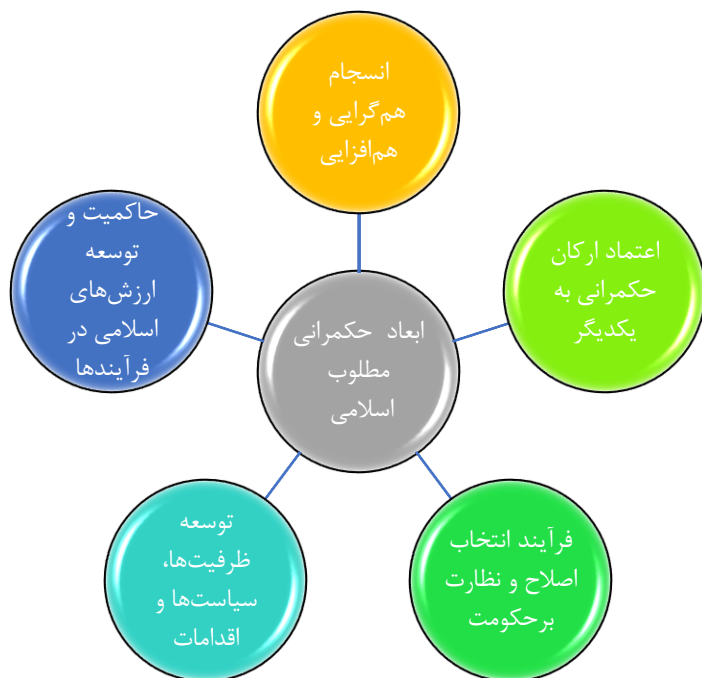
Q۶۰.Q۵	انسجام هم‌گرایی و هم‌افزایی	هم‌گرایی
Q۹۰.Q۸۰.Q۷	اعتماد ارکان	قانون‌گرایی
Q۱۳۰.Q۱۲۰.Q۱۱۰.Q۱۰	حکمرانی به	عدالت محوری
Q۱۵۰.Q۱۴	یکدیگر	شفافیت
Q۱۷۰.Q۱۶	فرآیند انتخاب	شایسته‌سالاری
Q۱۹۰.Q۱۸	اصلاح و نظارت	امر به معروف و نهی از منکر
Q۲۲۰.Q۲۱۰.Q۲۰	برحکومت	کاهش فساد
Q۲۴۰.Q۲۳		پاسخگویی
Q۲۷۰.Q۲۶۰.Q۲۵	توسعه	استقلال و عزت اسلامی
Q۲۹۰.Q۲۸	ظرفیت‌ها،	رشد و تعالی مستمر
Q۳۱۰.Q۳۰	سیاست‌ها و اقدامات	اثر بخشی
Q۳۴۰.Q۳۳۰.Q۳۲	حاکمیت و توسعه	اخلاق محوری و سلوک اسلامی
Q۳۶۰.Q۳۵	ارزش‌های اسلامی در فرآیندها	رعایت محرومین، کاهش و محو فقر

همان‌طور که در جدول شماره ۴-۸ نشان داده شده است، نتایج حاصل از کدگذاری باز و محوری، به

استخراج ۵ بُعد از ۱۴ مفهوم منجر شده است که هر یک از این ابعاد عبارتند از:

- انسجام هم‌گرایی و هم‌افزایی: استخراج شده از ۲ مفهوم

- اعتماد ارکان حکمرانی به یکدیگر: استخراج شده از ۳ مفهوم
- فرآیند انتخاب اصلاح و نظارت برحکومت: استخراج شده از ۴ مفهوم
- توسعه ظرفیت ها، سیاست ها و اقدامات: استخراج شده از ۳ مفهوم
- حاکمیت و توسعه ارزش های اسلامی در فرآیندها: استخراج شده از ۲ مفهوم (شکل شماره ۴-۱).

شکل ۴-۱: ابعاد شناسایی شده جهت حکمرانی مطلوب اسلامی بر اساس نظریه های حکمرانی

اسلامی، خبرگان و کارشناسان (برگرفته از کدگذاری باز و محوری)

جهت شناسایی مولفه های حکمرانی مطلوب اسلامی از روش تحلیل عامل اکتشافی به عنوان یکی از روش های آماری برای تجزیه اطلاعات موجود در مجموعه داده ها که توسط کارل پیرسون^۱ و چارلز اسپیرمن^۲ ابداع شده است، استفاده شد.

در این پژوهش، ابتدا مفروضه‌های مطرح شده به صورت زیر مورد بررسی قرار گرفتند و سپس با توجه به برقرار بودن تمام شروط فوق، از روش تحلیل عامل اکتشافی به واسطه نرم‌افزار آماری SPSS-۲۲ بهره گرفته شد.

جدول ۴-۹: نتایج آزمون بارتلت و کومو

	KMO	
.۸۵۱		
۸۷۰۳,۴۲۶	کای اسکوئر	بارتلت
۴۹	درجه آزادی	
.۰۰۰	سطح معناداری	

با توجه به داده‌های جدول شماره ۴-۹ مقدار KMO برابر با $۰/۸۵۱$ است و سطح معناداری آزمون بارتلت نیز برابر با $۰/۰۰۱$ (کوچکتر از $۰/۰۵$) است که نشان می‌دهد داده‌ها برای اجرای تحلیل عاملی در سطح بسیار مناسبی می‌باشند.

جدول ۴-۱۰: نتایج اشتراکات اولیه و استخراجی

اشتراکات استخراجی	اشتراکات اولیه	شاخص
.۶۵۲	۱	Q۱
.۶۹۸	۱	Q۲
.۷۴۸	۱	Q۳
.۶۸۶	۱	Q۴
.۷۱۶	۱	Q۵
.۸۲۷	۱	Q۶
.۸۱۵	۱	Q۷
.۸۱۵	۱	Q۸

.۷۶۱	۱	Q۹
.۶۳۳	۱	Q۱۰
.۶۵۰	۱	Q۱۱
.۶۹۰	۱	Q۱۲
.۷۵۵	۱	Q۱۳
.۶۹۵	۱	Q۱۴
.۵۱۵	۱	Q۱۵
.۶۶۸	۱	Q۱۶
.۷۶۴	۱	Q۱۷
.۷۸۸	۱	Q۱۸
.۶۹۵	۱	Q۱۹
.۶۰۲	۱	Q۲۰
.۶۸۳	۱	Q۲۱
.۵۴۱	۱	Q۲۲
.۶۸۷	۱	Q۲۳
.۶۷۰	۱	Q۲۴
.۶۶۸	۱	Q۲۵
.۶۷۵	۱	Q۲۶
.۶۱۱	۱	Q۲۷
.۵۱۳	۱	Q۲۸
.۵۶۷	۱	Q۲۹
.۶۰۶	۱	Q۳۰
.۶۳۶	۱	Q۳۱

۰.۵۸۴	۱	Q۳۲
۰.۶۴۲	۱	Q۳۳
۰.۶۷۷	۱	Q۳۴
۰.۶۳۱	۱	Q۳۵
۰.۶۱۶	۱	Q۳۶

با توجه به داده‌های جدول شماره ۴-۱۰ که نتایج اشتراکات اولیه و استخراجی مربوط به مولفه‌ها را نشان می‌دهد، تمام بارهای عاملی بالاتر از ۰/۴ هستند و نیاز به حذف شاخصی نمی‌باشد؛ بنابراین این مفروضه نیز مورد تایید قرار می‌گیرد و نشان می‌دهد که داده‌ها برای اجرای تحلیل عاملی مناسب هستند.

جدول ۴-۱۱: مقادیر ارزش ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی مولفه‌های ۱۳گانه

بعد از چرخش واریماکس			عامل
درصد تجمعی	درصد واریانس	ارزش ویژه	
۷,۹۸۰	۷,۹۸۰	۴,۷۸۸	۱
۱۵,۲۹۲	۷,۳۱۲	۴,۳۸۷	۲
۲۱,۸۱۶	۶,۵۲۴	۳,۹۱۴	۳
۲۷,۵۴۵	۵,۷۲۹	۳,۴۳۷	۴
۳۳,۲۱۰	۵,۶۶۵	۳,۳۹۹	۵
۳۸,۶۸۳	۵,۴۷۳	۳,۲۸۴	۶
۴۳,۷۰۱	۵,۰۱۸	۳,۰۱۱	۷
۴۸,۶۰۴	۴,۹۰۳	۲,۹۴۲	۸
۵۳,۳۹۶	۴,۷۹۳	۲,۸۷۶	۹

۵۷,۷۸۲	۴,۳۸۶	۲,۶۳۱	۱۰
۶۱,۷۰۸	۳,۹۲۶	۲,۳۵۵	۱۱
۶۴,۴۲۸	۲,۷۲۰	۱,۶۳۲	۱۲
۶۶,۸۶۵	۲,۴۳۸	۱,۴۶۳	۱۳
۶۹,۲۵۷	۲,۳۹۲	۱,۴۵۹	۱۴

با توجه به جدول شماره ۴-۱۱ نتایج حاصل از تحلیل عاملی بر روی پاسخ های ۵۰ نفر از نمونه مورد مطالعه، تعداد ۱۴ مولفه را به عنوان مولفه های حکمرانی مطلوب اسلامی از بین ۳۶ شاخص نشان می دهد که ۶۹/۲۵۷ درصد کل واریانس توسط این ۱۴ مولفه تبیین می شود.

جدول ۴-۱۲: بارهای عاملی مولفه ها و شاخص ها پس از چرخش

شاخص	مولفه ها						
	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
Q۱	.۷۹۶						
Q۲	.۷۷۴						
Q۳	.۷۵۵						
Q۴	.۷۲۶						
Q۵		.۸۷۲					
Q۶		.۸۶۲					
Q۷			.۷۹۹				
Q۸			.۷۳۶				
Q۹			.۷۳۲				
Q۱۰			.۷۷۸				

			.۷۵۶				Q۱۱
			.۶۸۷				Q۱۲
			.۶۸۱				Q۱۳
		.۷۱۰					Q۱۴
		.۶۹۱					Q۱۵
	.۶۲۶						Q۱۶
	.۶۰۱						Q۱۷
.۸۲۴							Q۱۸
.۷۴۹							Q۱۹

ادامه جدول ۴-۱۲: بارهای عاملی مولفه‌ها و شاخص‌ها پس از چرخش

عامل							شاخص
۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	
						.۸۱۱	Q۲۰
						.۷۷۴	Q۲۱
						.۶۹۱	Q۲۲
					.۷۵۸		Q۲۳
					.۷۵۵		Q۲۴
				.۷۰۰			Q۲۵
				.۶۷۲			Q۲۶
				.۵۳۱			Q۲۷
			.۷۲۷				Q۲۸

			.۷۲۲				Q۲۹
		.۷۶۰					Q۳۰
		.۷۴۲					Q۳۱
	.۷۹۲						Q۳۲
	.۷۶۵						Q۳۳
	.۶۸۴						Q۳۴
.۷۲۹							Q۳۵
.۶۷۵							Q۳۶

همان طور که در جدول شماره ۴-۱۲ نشان داده شده است، پس از ۱۴ بار چرخش، تعداد ۱۴ مولفه به عنوان مولفه های حکمرانی مطلوب اسلامی از بین ۳۶ شاخص شناسایی شده اند که میزان اثرات کلی این مولفه ها و شاخص های آن برابر با ۶۹/۲۵۷ درصد بوده است.

مدل حکمرانی مطلوب اسلامی کدام است؟

برای بررسی این سوال، از آزمون تحلیل عاملی تاییدی با استفاده از تکنیک مدل یابی معادله ساختاری (SEM) با نرم افزار آماری PLS استفاده شده است که نتایج به دست آمده به شرح زیر می باشد:

نتیجه	P-value	R ^۲	مقدار T	بار عاملی استاندارد شده	شماره شاخص (متغیر آشکار)	مولفه (متغیر پنهان) (۲)	بعد (متغیر پنهان) (۱)
معنادار	<۰/۰۵	۰/۳۳	۹/۱۹	۰/۵۷	Q۱	مشارکت	انسجام هم‌گرایی و هم‌افزایی
معنادار	<۰/۰۵	۰/۴۱	۱۰/۵۲	۰/۶۴	Q۲		
معنادار	<۰/۰۵	۰/۵۰	۱۱/۹۹	۰/۷۱	Q۳		
معنادار	<۰/۰۵	۰/۶۹	۱۴/۸۷	۰/۸۳	Q۴		
معنادار	<۰/۰۵	۰/۷۰	۱۵/۹۰	۰/۸۴	Q۶		

معدنادر	<۰/۰۵	۰/۷۱	۱۶/۰۵	۰/۸۴	Q۷		
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۴۲	۱۰/۹۹	۰/۶۵	Q۸	قانون گرایي	اعتماد ارکان حکمرانی به یکدیگر
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۶۳	۱۴/۵۵	۰/۸۰	Q۹		
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۶۴	۱۴/۶۳	۰/۸۱	Q۱۰		
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۱۴	۵/۸۹	۰/۳۸	Q۱۱		
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۵۲	۱۲/۳۷	۰/۷۲	Q۱۲	عدالت محوری	
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۶۴	۱۴/۲۹	۰/۸۰	Q۱۳		
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۴۲	۱۰/۷۷	۰/۶۵	Q۱۴		
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۲۴	۷/۷۴	۰/۴۹	Q۱۵		
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۳۴	۹/۴۸	۰/۵۸	Q۱۶	شفافیت	
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۵۰	۱۲/۳۰	۰/۷۱	Q۱۷	شایسته	
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۶۸	۱۵/۲۱	۰/۸۲	Q۱۸	سالاری	
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۵۴	۱۲/۹۹	۰/۷۴	Q۱۹	امر به معروف و	
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۲۰	۷/۲۱	۰/۵۵	Q۲۰	نهی از منکر	فرآیند انتخاب
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۴۰	۱۰/۶۶	۰/۶۳	Q۲۱		اصلاح و نظارت
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۵۱	۱۲/۵۲	۰/۷۲	Q۲۲	کاهش فساد	برحکومت
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۴۸	۱۱/۸۸	۰/۶۹	Q۲۳		
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۳۷	۹/۷۶	۰/۶۱	Q۲۴	پاسخگویی	
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۳۹	۱۰/۱۹	۰/۶۳	Q۲۵		
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۲۸	۸/۶۲	۰/۵۳	Q۲۶		
معدنادر	<۰/۰۵	۰/۳۰	۸/۶۹	۰/۵۵	Q۲۷	استقلال و عزت اسلامی	توسعه ظرفیت‌ها، سیاست‌ها و اقدامات

معنادار	<۰/۰۵	۰/۴۰	۱۰/۳۸	۰/۶۳	Q۲۸		
معنادار	<۰/۰۵	۰/۴۴	۱۱/۰۵	۰/۶۷	Q۲۹	رشد و تعالی	
معنادار	<۰/۰۵	۰/۵۵	۱۲/۶۸	۰/۷۴	Q۳۰	مستمر	
معنادار	<۰/۰۵	۰/۴۲	۱۰/۶۸	۰/۶۵	Q۳۱	اثربخشی	
معنادار	<۰/۰۵	۰/۵۵	۱۳/۱۱	۰/۷۴	Q۳۲		
معنادار	<۰/۰۵	۰/۵۵	۱۳/۰۱	۰/۷۴	Q۳۳	اخلاق محوری	
معنادار	<۰/۰۵	۰/۵۳	۱۲/۷۶	۰/۷۳	Q۳۴	و سلوک اسلامی	حاکمیت و توسعه
معنادار	<۰/۰۵	۰/۵۲	۱۲/۵۹	۰/۷۲	Q۳۵	رعایت	ارزش های
معنادار	<۰/۰۵	۰/۶۰	۱۳/۷۸	۰/۷۷	Q۳۶	محرومین، کاهش و محو فقر	اسلامی در فرآیندها

همان طور که در جدول شماره ۴-۲۰ و نمودارهای شماره ۴-۵ و ۴-۶ نشان داده شده است، مدل پژوهش دارای ۵ بعد و ۱۴ مولفه و ۳۶ شاخص است که بار عاملی تمام ابعاد و مولفه ها و شاخص های آنها بیشتر از ۰/۳ و در حد قابل قبولی قرار دارد. مقادیر آماره t به دست آمده نیز در تمام مسیرها بزرگتر از ۱/۹۶ است. بنابراین می توان گفت ارتباط معناداری بین هر بعد و مولفه با شاخص های مرتبط به آن وجود دارد.

جدول ۴-۲۱: شاخص های برآزش مدل

نتیجه	سطح	مقدار شاخص	نام شاخص
برآزش	قابل قبول	محاسبه شده	
عالی	<۰/۰۸	۰/۰۷۲	ریشه میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA)

عالی	<۵	۲/۲۲	نسبت کای اسکوتر به درجه آزادی (X^2 / df) (۳۳۷۸,۹۴ / ۱۵۲۲)
عالی	>۰/۹۰	۰/۹۱	نیکویی برازش (GFI)
عالی	>۰/۸۰	۰/۸۴	نیکویی برازش تعدیل یافته (AGFI)
عالی	>۰/۹۰	۰/۹۳	برازش هنجار یافته (NFI)
عالی	>۰/۹۰	۰/۹۳	برازش هنجار نیافته (NNFI)
عالی	>۰/۹۰	۰/۹۰	برازش تطبیقی (CFI)
عالی	>۰/۹۰	۰/۹۰	برازش افزایش (IFI)
عالی	<۰/۰۵	۰/۰۳۸	ریشه میانگین مربعات باقی مانده استاندارد شده (SRMR)

همان طور که در جدول شماره ۴-۲۱ نشان داده شده است، مقدار مجذور کای با درجه آزادی $df=1522$ برای این مدل $X^2 = 3378.94$ و سطح معنی داری آن 0.000 برآورد شده که در سطح 0.05 معنی دار است. نسبت مجذور کای به درجه آزادی مربوطه برابر با $2/22$ به دست آمده است که این مقدار منطبق با سطح قابل قبول که کمتر از 5 می باشد، است و نشان دهنده برازش قابل قبولی برای مدل است. شاخص ریشه میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA) برای مدل های خوب 0.05 است. در صورتی که بین 0.05 تا 0.08 باشد، برازش قابل قبول، اگر بین 0.08 تا 0.1 باشد، برازش متوسط است و مدلی که در آن این شاخص از 0.1 بیشتر باشد، برازش ضعیفی دارد. این شاخص در مدل ارائه شده برابر با 0.064 محاسبه شده است که نشان می دهد مدل از برازش قابل قبولی برخوردار است. شاخص ریشه میانگین مربعات باقی مانده استاندارد شده (SRMR) برای این مدل 0.047 محاسبه شده است که مقدار کوچکتر از 0.05 نشان از تبیین نسبتاً مناسب کوواریانس ها دارد. سایر شاخص ها همچون نیکویی برازش (GFI)، برازش هنجار یافته (NFI)، برازش هنجار نیافته (NNFI) برازش تطبیقی (CFI) و برازش افزایش (IFI) نیز می بایستی بیشتر از 0.90 و در مورد شاخص نیکویی برازش تعدیل یافته (AGFI) بیشتر از 0.80 باشند که

۶۸ ارائه مدل مولفه ها و شاخص های حکمرانی اسلامی بر اساس تحلیل نظر خبرگان و کارشناسان حکمرانی مطلوب در مدل تحقیق این شروط نیز رعایت شده است و میزان آنها به ترتیب برابر با ۰/۹۱، ۰/۹۳، ۰/۹۳، ۰/۹۰، ۰/۹۰، ۰/۸۴ است و بنابراین می توان نتیجه گرفت که مقادیر به دست آمده در شاخص های برازش مدل در کل ابعاد و مولفه ها و شاخص ها (تعداد ۵ بعد و ۱۴ مولفه و ۳۶ شاخص) مطابق با استانداردهای قابل قبول است و می توان با اطمینان اظهار نمود که مدل تحقیق از برازش مناسبی برخوردار است و داده های تجربی اصطلاحاً به خوبی با آن منطبق می باشند. بر این اساس، می توان ابعاد، مولفه ها و شاخص های ذکر شده را برای تدوین مدل حکمرانی مطلوب اسلامی به صورت شکل شماره ۴-۲ ارائه داد.

۲. سازوکارهای اجرایی حکمرانی مطلوب اسلامی بر اساس نظریه های حکمرانی اسلامی، خبرگان و کارشناسان چگونه است؟

برای ارائه سازوکارهای اجرایی جهت حکمرانی مطلوب اسلامی به نظرخواهی از افراد تحت مطالعه به واسطه پرسش نامه پرداخته شد. با توجه به مقیاس پرسش نامه که ۵ درجه ای لیکرت بود، مبنای تصمیم گیری بر اساس نمره ۳ در نظر گرفته شد و همان طور که نتایج به دست آمده از جدول شماره ۴-۲۲ نشان می دهد تعداد ۱۴ سازوکار اجرایی جهت حکمرانی مطلوب اسلامی ارائه شده است. برای بررسی این سوال، از آزمون t تک نمونه ای استفاده شده است که نتایج به دست آمده به شرح زیر می باشد:

جدول ۴-۲۲: نتایج آزمون t تک نمونه ای برای ارائه سازوکارهای اجرایی جهت حکمرانی مطلوب

اسلامی

میانگین جامعه = ۳					
Sig	Df	t	انحراف استاندارد	میانگین	سازوکارهای اجرایی
....	۵۰	۱۵,۳۷۲	۱,۰۲۸	۳,۹۹	۱- ایجاد شرایط امر به معروف و نهی از منکر مردم و نهادهای مردمی در حوزه نظارت و کنترل فعالیت ها
....	۵۰	۱۶,۸۶۵	۱,۰۲۹	۴,۰۸	۲- حداکثر سازی مشارکت مردم و استفاده از نظرات و آراء و مشاوره های مردم، نهادهای مردمی و نخبگان در حوزه تصمیم سازی و تصمیم گیری

۵۰	۱۹,۱۲۳	۰.۹۶۷	۴,۱۶	۳- ارتقای سطح عملکردی حکومت و کاهش فساد و افزایش اعتماد مردمی و مشروعیت نظام
۵۰	۲۰,۸۰۸	۰.۹۸۰	۴,۲۸	۴- کاهش هزینه‌ها و مشکلات مردم و تامین نیازهای آنها
۵۰	۱۹,۹۲۳	۰.۹۶۳	۴,۲۰	۵- بیان فضائل و خدمات مردم توسط حکومت
۵۰	۲۱,۲۱۱	۰.۹۲۹	۴,۲۳	۶- حاکمیت ضوابط بر روابط و رعایت حق و قانون برای همگان
۵۰	۱۷,۷۱۷	۱,۰۳۲	۴,۱۴	۷- ساز و کار نظرسنجی در حوزه قانونگذاری و اجرا
۵۰	۱۸,۴۰۶	۰.۹۷۶	۴,۱۲	۸- فضا سازی امن و سهل برای بیان مسائل و مشکلات مردم
۵۰	۱۶,۴۰۳	۱,۰۷۱	۴,۱۰	۹- فرهنگ سازی در حوزه شناخت ابعاد معروف و منکر در میان مردم و مسوولین
۵۰	۱۶,۹۶۷	۱,۰۱۰	۴,۰۷	۱۰- بیان آزادانه نظرات و انتقادات مردم
۵۰	۱۸,۷۳۲	۱,۰۰۷	۴,۱۸	۱۱- امکان حضور و فعالیت نخبگان و خبرگان در نظام شورایی
۵۰	۲۳,۵۸۹	۰.۸۳۰	۴,۲۲	۱۲- وجود سازوکار مناسب برای رفع تعارضات و اختلافات، در حوزه روابط قوا
۵۰	۱۵,۲۸۹	۰.۹۷۱	۴,۱۱	۱۳- زمینه سازی توسعه و تعمیق عقلانیت تهذیب یافته، اخلاق و معنویت‌گرایی دینی و رشد، تعالی و سعادت انسان
۵۰	۱۲,۲۸۷	۰.۸۷۳	۳,۹۹	۱۴- شفافیت عملکرد و جریان اطلاعات

۷. نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج بدست آمده و برای تشخیص و سنجش میزان صحت و کارآمدی تعامل ارکان بر اساس مولفه های محتوایی، متغیرها و شاخصهای بدست آمد. انسجام هم‌گرایی و هم‌افزایی بین ارکان حکمرانی، اعتماد ارکان حکمرانی به یکدیگر، فرآیند انتخاب اصلاح و نظارت برحکومت، توسعه ظرفیت‌ها، سیاست‌ها و اقدامات در راستای پیشرفت و تعالی همه جانبه و حاکمیت و توسعه ارزش‌های اسلامی در فرآیندها. نتایج این تحقیق با نتایج نظریه‌ها و تحقیقات حسینی تاش و همکار (۱۳۹۷)، قلی پور (۱۳۹۷)، درخشه و موسوی نیا (۱۳۹۷)، موسوی و همکاران (۱۳۹۷)، نوروزی و اسلامی (۱۳۹۶)، مرشد

۷۰ ارائه مدل مولفه ها و شاخص های حکمرانی اسلامی بر اساس تحلیل نظرخبرگان و کارشناسان حکمرانی مطلوب زاده (۱۳۹۶)، عیوضی و همکاران (۱۳۹۶)، امامقلی پور و آسمانه (۱۳۹۵)، مفتاح و همکاران (۱۳۹۴) همخوانی دارد.

در تبیین این نتایج می توان گفت: با توجه به مباحث بخش اول در خصوص بررسی مدل حکمرانی خوب پیشنهادی بانک جهانی نتایج زیر حاصل گردید. ۱. مدل حکمرانی خوب نسبت به مدل های قبلی بانک جهانی مانند تعدیل اقتصادی از معایب کمتری برخوردار بوده و جامعیت بیشتری دارد. ۲. علی رغم مزایای این مدل، کارآمدی این مدل اثبات نشده و تعارضات و ناهمگونی های زیادی بین نظریه های پشتیبان و اهداف مدل برای توسعه متوازن وجود دارد. ۲. تجارب قبلی در تبعیت از پیشنهادات بانک جهانی تبعات نامطلوبی را برای حکومت ها و اقتصادهای در حال توسعه داشته است. اهداف، روش ها و سیاست های پیشنهادی این مدل در پارادایم سرمایه داری و لیبرال دموکراسی تعریف شده است و نظام هایی که با مبانی، اصول و روش های مطرح شده مخالفت و تعارض دارند نمی توانند از طریق اجرای سیاست های آن به توسعه مطلوب خود نائل آیند.

در نهایت این تحقیق مبانی و مولفه های حکمرانی اسلامی مورد مطالعه قرار گرفت و نتایج زیر به دست آمد: در این تحقیق با انتخاب روش استنتاجی به صورت قیاس عملی و قراردادن مقدمات هنجاری برگرفته از عقل عملی و مقدمات توصیفی برگرفته از عقل نظری به نتایج هنجاری و بایندی نائل گردید و از این طریق با تنظیم مبانی، اصول، اهداف، ارکان، ویژگی ها و متغیرهای مدل حکمرانی اسلامی را پیشنهاد نمود. توسعه و پیشرفت در جمهوری اسلامی توسعه و پیشرفت همه جانبه با محوریت حاکمیت قوانین و آموزه های الهی و اسلامی است و نقش حکمرانی صحیح و کارآمد در تحقق آن محوری و اجتناب ناپذیر است. حکمرانی اسلامی شیوه تدبیر، تنظیم و اعمال قدرت مشروع بر اساس قوانین الهی شناخته شده است که مبتنی بر عقلانیت مهذب و آموزه های اسلامی، اخلاق و ایمان، عدالت و روش های زیست مومنانه، در ساحت های حیات جمعی عمل می نماید حکمرانی اسلامی فراتر از فرد حاکم و حتی دولت است، ارکان در تعامل سازنده با یکدیگر حکمرانی مطلوب را تحقق می بخشند. نتایج و پیامدهای حکمرانی اسلامی برای جامعه، حرکت به سمت حداکثر سازی تحقق اهداف الهی، پیشرفت و توسعه همه

جانبه، کاهش فقر و فساد، همگرایی، انسجام و وحدت جامعه، اعتماد ارکان به یکدیگر است و اعمال قدرت و کسب اقتدار در حکمرانی اسلامی از طریق اقناع و مشارکت جویی همگانی، سیاستگذاری و قانون گذاری معقول و صحیح، تجهیز و تخصیص عادلانه منابع، بکارگیری قدرت نرم و سخت، و کنترل نظام های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، امنیتی و مانند آن است.

۸. پیشنهادها

با توجه به نتایج بدست آمده به حکمرانان پیشنهاد می شود:

- شرایط امر به معروف و نهی از منکر مردم و نهادهای مردمی در حوزه نظارت و کنترل فعالیت ها ایجاد کنند.
- در جهت مشارکت مردم و استفاده از نظرات و آراء و مشاوره های مردم، نهادهای مردمی و نخبگان در حوزه تصمیم سازی و تصمیم گیری شرایط حداکثری را فراهم نمایند.
- سطح عملکردی حکومت و کاهش فساد و افزایش اعتماد مردمی و مشروعیت نظام را ارتقا دهند.
- هزینه ها و مشکلات مردم را کاهش داده و نیازهای آنها را تامین نمایند.
- برای همگان حاکمیت ضوابط بر روابط و رعایت حق و قانون برقرار باشد.
- برای بیان مسائل و مشکلات مردم فضایی امن و سهل ایجاد کنند.
- در حوزه شناخت ابعاد معروف و منکر در میان مردم و مسوولین فرهنگسازی شود.
- سازوکار مناسب برای رفع تعارضات و اختلافات، در حوزه روابط قوا به وجود آید.

۹. منابع

۱. ارمکی، تقی (۱۳۸۰)، اندیشه نوسازی در ایران، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.
۲. ازکیا، مصطفی (۱۳۸۵)، جامعه شناسی توسعه و توسعه نیافتگی روستایی ایران، تهران، انتشارات اطلاعات.
۳. امام خمینی (۱۳۷۴)، ولایت فقیه، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، چاپ سوم.
۴. طالبی، ابوتراب و خوش بین، یوسف (۱۳۹۱)، مسئولیت پذیری اجتماعی جوانان، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۵۹: ۲۰۷.
۵. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۶۲)، میزان الحکمه، قم، مکتب اعلام الاسلامی، جلد دوم.
۶. مطهری، مرتضی (۱۳۶۵)، اسلام و مقتضیات زمان، تهران، انتشارات صدرا، چاپ اول.
۷. منتسکیو (۱۳۶۲)، روح القوانین، ترجمه علی اکبر مهتدی، تهران، نشر امیرکبیر، چاپ اول.
۸. موسوی، سید زین العابدین؛ اقای جنت مکان، حسین؛ نوروزی، نورمحمد (۱۳۹۷)، نقش اخلاق اسلامی در حکمرانی مطلوب، پژوهش های اخلاقی، سال هشتم، شماره ۴، صص ۲۳۳-۲۰۳

۹. ناصح علوان، عبدالله (۱۳۷۳)، همکاری های اجتماعی در اسلام، ترجمه محمد صالح سعیدی، تهران، نشر احسان، چاپ اول.
۱۰. امامقلی پور، سارا؛ آسمانه، زهرا (۱۳۹۵)، شاخص حکمرانی در اسلام و تاثیر آن بر بروندادهای سلامت در ایران، فصلنامه علمی-ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره پانزدهم، تابستان، صص ۱۰۸-۹۳
۱۱. عیوضی، محمدرحیم؛ مرزبان، نازنین، صالحی، معصومه (۱۳۹۶)، از بررسی حکمرانی خوب تا الگوی حکمرانی پایدار، فصلنامه راهبرد، سال بیست و ششم، شماره ۸۵، صص ۸۵-۵۵.
۱۲. رضایی، حسن؛ دهقانی، روح الله؛ کیانپور، مهرداد (۱۳۹۳)، طراحی و تبیین مولفه ها و شاخص های اساسی حکمرانی اسلامی، تهران، مرکز بررسی های استراتژیک، چاپ اول.
۱۳. نوروزی، نفیسه و سعید اسلامی، ۱۳۹۷، حکمرانی خوب در اسلام، اولین همایش ملی کارآفرینی، چالوس، دانشگاه آزاد اسلامی واحد چالوس.
۱۴. مرشد زاده، علی (۱۳۹۶)، حکمرانی خوب، و حکمرانی مطلوب در تمدن نوین اسلامی، دوفصلنامه علمی آینده پژوهی ایران، دوره ۲، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۶، صص ۱۴۰-۱۲۵
۱۵. حسینی تاش، سیدعلی؛ واثق، قادرعلی (۱۳۹۳)، حکمرانی خوب و ارائه حکمرانی شایسته بررسی و شاخص های این دو از دیدگاه امیرالمؤمنین علی (ع)، سلام و پژوهش های مدیریتی سال سوم بهار و تابستان ۱۳۹۳ شماره ۲ (پیاپی ۸).

۱۶. مفتاح محمدهادی، قاسمی غلامعلی، کردنژاد نسرین (۱۳۹۴)، امکان

سنجی اجرای نظریه حکمرانی خوب در جوامع اسلامی با تاکید بر جمهوری

اسلامی ایران، پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، تابستان، دوره ۲،

شماره ۲، صص ۱۷۵-۱۵۱